

ISMERTETÉSEK

Jávor Egon: *Hét kéziratposzsonyi missale a Nemzeti Múzeumban.* Budapest, 1942. Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára. [4.] 126 l., 4 tábla. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XV.)

Viszonylag szegény középkori kódexirodalmunk liturgikus emlékekben a leggazdagabb. A kéziratok másolásával foglalkozó szerzetesek érdeklődése természetszerűleg elsősorban fordult az egyház szükségleteit kielégítő misekönyvek felé, a hívők is fogadalomból, vagy valamely örvendetes családi esemény, avagy egyéb szerencsés körülmény fakasztotta hálaból, gyakran ajándékozzák meg legkedvesebb templomaikat s a missaléknak nagyobb számban való fennmaradását az egyházaknak az idő viszontagságaival szemben viszonylag védettebb helyzete is magyarázza.

A középkori Pozsony mélyen vallásos életét, ha olykor csak emlékeiben is fennmaradt templomai, utcaelnevezései s számos egyéb vallásos vonatkozású emlékei mind ékesen bizonyítják. Ez magyarázza meg azt, hogy sehol hazánkban oly nagy számban nem maradtak fenn középkorunk liturgikus emlékei, mint Pozsony városában. E gazdag anyagból származó hét, a múlt század elején a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárába került misekönyvet választotta vizsgálódásai tárgyául a szerző. E hét misekönyvet, melyeket BARTONIEK EMMA *Codices latini maedii aevi* című katalógusa „Missale Posoniense” címen említi, két külső körülmény, a pozsonyi lelőhely, valamint az egy alkalomból történő Budapestre kerülésük kapcsolja csupán egybe. A kérdést, vajjon eme accidentális kapcsolatokon kívül, van-e valami szorosabb, tárgyi, származási összefüggés is e kódexek között, felelet nélkül hagyja a szerző. Ez a laza összefüggés magyarázza meg az egész — egyébként roppant érdekes és tanulságos — tanulmányon végigvonuló szétválasztást is.

A szerző a legnagyobb alaposággal veszi a kéziratokat először egyenként vizsgálat alá. Megismerteti időrendi sorrendben a kéziratok tartalmával, korával és keletkezésük körülményeivel; leírja külső és belső ismérveiket. Pontosan ismerteti az e kéziratokkal foglalkozó korábbi irodalmat is, úgyhogy már ebből az első ismertető részből is világos képet nyerünk a szóbanforgó hét kéziratról. A második részben, most már együttesen tárgyalva kézirateit, a hét kódex liturgikus érdekességeit fejtegeti, korábbi hasonló misekönyveinkkel, mindenekelőtt egyik legkorábbi és legérdekesebb emlékünkel, a *Pray-kódexszel* hasonlítva ezeket össze. Komoly és szép apparátussal dolgozza fel a liturgikus egyezéseket és eltéréseket, nem csupán a hazai, de a külföldi középkori liturgikus anyagot is figyelembe véve. A mi szempontunkból csak azt sajnáljuk, hogy magukra a kéziratokra, az azok között fennálló belső összefüggésekre

nem fordított nagyobb figyelmet a szerző. A liturgikus összefüggések ilyen szempontból nem sokat mondanak, mert hiszen ezeket az esztergomi érseki egyház központi irányítása, mint ahogy arra egyébként a szerző is tanulmányában egy ízben rámutat, megmagyarázzák. Ezzel szemben e kéziratoknak a *Pray-kódex*hez s esetleg többi ismert korábbi hasonló tárgyú kéziratokhoz viszonyított családfája sok érdekes összefüggésről, középkori kultúránk s egész szellemi életünk sok még tisztázatlan kérdéséről ránthatta volna le a leplet. Összefüggő és végleges képet viszont — ebben igaza van szerzőnknek — csak a hazánkban fellelhető teljes anyag feldolgozása nyújthat majd, sajnos, azonban a pozsonyi káptalan könyvtárában őrzött missalék igen tetemes része már 1931-ben nem volt semmiképen sem hozzáférhető.

A tanulmánynak talán egyetlen fogyatékosága túlzott óvatossága. Legszorgalmasabb és mindenre kiterjedő összehasonlítások eredményeit legtöbbször csak regisztrálja, a belőlük következő konkluziókat már nem vonja le a szerző. E második összehasonlító részben először a vasár- és ünnepnapi szokásokat veszi vizsgálat alá, s veti egybe a hazai és külföldi középkor liturgiájával, majd a kalendáriumok és proprium sanctorumok alapján a hét kézirat ünnepjegyzékét állítja össze. A szerző maga is érzi, hogy a sanctoralék — különösen, ha több hazai és külföldi missalék ünnepeivel egybevetve szólalhatnának meg — mind hazai liturgiánk keletkezéséről, mind különböző kultúrhatások alatti fejlődéséről, de Magyarország középkori szellemi életéről is sok érdekeset mesélhetnének. Bár ezt az összehasonlítást nélkülöznünk kell s következtéseiben itt is általában óvatos a szerző, mégis ez a rész a sanctoralék régebbi kódexeinkhez viszonyított újabb rétegekkel való gyarapodásának kimutatásával s a hét misekönyv pozsonyi származásának a kódexeink sanctoraléjában szereplő szenteknek pozsonyi tiszteletével való bizonyítása érdekes és tanulságos. Az ünnepjegyzék után a kéziratok sequentiáival és a bennük fellelhető miserenddel foglalkozik a szerző. E rész csupán nyomdatechnikai szempontokból kifogásolható: a közölt sequentiák lelőhelyei meglehetősen nehezen áttekinthetők, a kódex-jelölés betűi mellett közölt folio számozások a sok betűjelzés miatt, a mindenütt kissé összefolyó képet még zavarosabbá teszik.

K. WALDAPFEL ESZTER.

Karsai Géza: *Középkori vízkereszt játékok.* Budapest, é. n. (1943). Szent István-Társulat kiadása, 312 l., négy műmelléklettel.

A vízkeresztjátékok vizsgálata minket, magyarokat, különösen érdekel, mert HARTWICK-ARDUIN, győri püspök, XI. századbeli Agenda Pontificalisában ugyanilyen játékra bukkanunk, amely elnevezésében egyedülálló *Tractus Stellae* néven, ahol a *Tractus* szó az egyhuzamban való elmondásra, előadásra vonatkozik.

A középkori vallásos színjátszás legkedvesebb műfajának, a vízkereszt latin játékoknak szövegkiadása terén a francia E. DU MÉRIL és a német K. WEINHOLD szereztek kiváló érdemeket. Újabban az amerikai kutatása és szorgalma számos ismeretlen szöveggel gazdagította a szövegkiadások számát (CH. YOUNG: *The Drama of the Medieval Church.* Oxford, 1933.)

KARSAI GÉZA a győri játékok elemzését nem szakítja ki a többi játék szövegéből, hanem összehasonlító módszerrel, párhuzamvonás segítségével a győri játékot a többi nyugati kézirrattal hasonlítja össze. Az eddig ismert 29 latin vízkereszti játék szövege mellé a lambachi, freiburgi és győri változatot csatolja. A játékok dallamai közül a győrit és freiburgit SZIGETI KILIÁN és FERENCZY CSABA közreműködésével helyreállítja, a győriről pedig facsimilés közlést is ad, úgyhogy mindez szerencsés kiegészítése TELLER FRIGYES: *Magyarország középkori hangjelzett kódexei*. Budapest, 1944. (Az Orsz. Széchényi Könyvtár Kiadványai, XX.) c. munkájának, ahol (31. l.) hivatkozás történik az *Officium stellae* neumált szövegére. A szerző szövegkritikával nemcsak a variánsok egyező részét tünteti fel, hanem betűrendben minden sor eredetére is rámutat, úgyhogy, ha az összeállítást megfelelően sűríti a kötet végén, akkor értékes *Incipit*-gyűjteményt nyerhettünk volna.

A magyar szellemiség igen hamar megkedvelte és átvette a liturgikus színjátszás nyugati alakját. A vízkeresztjátékok hazája Észak-Franciaország. A legtöbb kézirat edemutat, innen ered (Nevers, Compiègne, Rouen). A győri *Tractus Stellae* is ezekkel mutat fel rokonságot. A kézirat maga, amely HARTWICK-ARDUIN győri püspök számára készült, bőséges ismertetést nyert a *Magyar Könyvszemle* hasábjain (LXV. kötet, 1941., 1—21. l.). Lelőhelye Zágráb, Érseki Könyvtár M. R. 165. A XI. század vége felé készült, lényegében főpapi szertartáskönyv. Maga a vízkereszti játék 28^v—30^r lapon található. Fotókópiája megvan a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárában. A játék írása megegyezik a kódex többi részét másoló scriptor írásával. A játékszöveg fölé írt neumákat találunk. Helyesírása a XI. századéval egyezik. Érdekes rövidítési jele *Cee*, *Caldee* feladásban. A kézirat feltárása, ismertetése, leírása, magyarázata körül FRÁNJO FANČEV, GERMAIN MORIN, KNIEWALD KÁROLY, KARDOS TIBOR szereztek érdemeket.

A játékot vízkereszt vigiliáján, Szűz Mária mennybemenetele tisztelőtére felszentelt győri bazilikában adták elő. A mágusok a főoltár előtt találkoztak. Heródes trónja a templom közepén volt, míg a jászol közvetlen a hívők előtt állt. Az angyal a szószéken foglalt helyet. A mágusok három irányból érkeztek, a főoltár előtt átvették ajándékukat, majd a templom közepén felállított Heródes trónjához indultak. Őt elhagyva, még egyszer megpillantják a csillagot, elmennek a jászolig, ahol az angyalokkal és a bábákkal folytatott párbeszéd játszódik le. Az egész a *Te Deum* záróénekével ér véget.

A győri *Tractus Stellae* újabb bizonyíték arra a korai francia-magyar szellemi érintkezésre, amely a XI. századot áthatotta, és a magyar lelkiiséget nyugati szintre emelő erővel töltötte el.

GÁBRIEL ASZTRIK.

Kertész Mihály: *A Népszava története*. II. kiadás. Budapest, 1945. Népszava kiadása. 45 l.

A magyar sajtótörténet érdekes fejezetét tárgyalja ez a kis füzet: a munkásság s vele együtt a szociáldemokrata párt napilapjának, a *Népszavának* a történetét. Bemutatja, hogyan alapították meg őseit, a

Munkás Heti-Krónikát 1873. elején, amelyik „...már az összeségnek, a pártnak a lapja volt. A párt saját lapja, a pártvezetőség szerkesztésében és kiadásában, a párt saját nyomdájában“. 1877-ben szakadás áll be a munkáspártban s ekkor alapítja meg KÜLFÖLDI VIKTOR a *Népszavát*; 1880-ban egyesül a két szárny s a *Munkás Heti-Krónika* beleolvad a *Népszavába*, amelyik így most már jelentős szerepet visz a magyar munkásmozgalom történetében. „A Népszava maga a párt, maga a munkásmozgalom.“ 1895. május 1-től lesz napilappá. A Magyarországon ebben az időben uralkodó rendszer erősen üldözi s így több ízben csak hetenként egyszer, majd hetenként háromszor tud megjelenni. 1905-től kezdve véglegesen napilapként szerepel és mind fontosabb és fontosabb szerepet visz a magyar sajtó történetében. Az első háború alatt az egyetlen, mely bátran mer tiltakozni a háború ellen. Igazi jelentősége a forradalomban domborodik ki, az ellenforradalom idején azonban ismét erősen üldözik, az elmúlt huszonöt év alatt pedig sajtóperekkel, büntetésekkel teszik nehezzé a sorsát s ezek a nehézségek a második világháború alatt csak fokozódnak: a mondanivalóit alátámasztó szaklapokat betiltják, a Sajtókamara felállításával több munkatársának működését lehetetlenné teszik, mikor pedig 1944. március 19-én ránehezedik az országra a német megszállás, újra betiltják. Mikor azonban az orosz hadsereg bevonul Magyarországra, újra szabadon megjelenhet és fokozott jelentőségű szerepet kap: „Nagy feladatok tömegének terhével a vállán, most az országépítés szolgálatában áll a Népszava“.

KERTÉSZ MIHÁLY könyve nem szakkönyv, a magyar sajtótörténet szempontjából mégis igen jelentős, mert gondos munkával összegyűjtötte a *Népszava* történetének fontosabb adatait. Elsősorban a kérdés politikai és mozgalmi része érdeklí: — meg akarja rajzolni az utat, amelyet a magyar munkásság harcos szócsöve a kezdet küzdelmes éveitől kezdve mai, országépítő szerepéig megtett, — de bennünket, bibliográfusokat is érdekel, nemcsak azért, mert a *Népszava* a huszadik század irdalomtörténetében is jelentős (nem kisebb nevek szerepelnek hasábjain, mint Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Kassák Lajos, Illyés Gyula, József Attila és Révész Béla), hanem azért is, mert a munkásmozgalom lapjának fejlődése jelentős fejezet a magyar szellem-történet fejlődésében is.

A rövid, de sokatmondó munkát nemcsak azok forgathatják haszonnal, akiket az elmúlt hetvenkét esztendő politikai és társadalomtörténete érdekel, hanem azok is, akik sajtónk történetével foglalkoznak.

KÖ ISTVÁN.

K. Dedinszky Izabella. *Zeneművek 1936—1940.* Összeállította —. Budapest, 1944, Országos Széchényi Könyvtár, IV, 2, 286 l. 8° —. (Az 1936—40. évkör szakkönyvészete.)

Öt év hazai zeneműterméséről akar képet adni ez a bibliografia. A megjelent muzikáliákat öt kategóriába osztja az összeállító: I. Ének. II. Hangszerek. III. Kottafolyóiratok. IV. Színpadi művek. V. Vegyes-tartalmú művek. — A könyv végén alfabetikus mutatót találunk a „nóta-

kezdetek"-ről, a zeneszerzőkről, illetőleg átírókról és a szövegírókról, illetőleg szerkesztőkről.

Egy kis statisztikai szemlét végezve a felsorolt művek között, elég szomorú kép tárul a szemlélő elé. Eltekintve az egyházi és vallásos zenét képviselő kiadványoktól (7%), a komoly művészi zene területét érintő művek száma alig éri el a 3%-ot.

A felsorolt kiadványoknak mintegy 70 százalékát az „Ének“-csoportjában találjuk meg, de számításba véve, hogy az összeállító által jelzett „Kottafolyóiratok“, „Színpadi művek“ és „Vegyestartalmú művek“ fejezetei is csaknem kizárólag vokális műveket tartalmaznak, megállapíthatjuk, hogy a vokális kiadványok legalább 76%-ban uralják az egész zeneműtermést. Ennek az óriás csoportnak több, mint felét az ú. n. „nóták“ teszik ki (nem számítva ide az összeállító által közéjük kevert eredeti népdalokat). Az Ének-csoport kisebbik, de szintén igen nagy része a filmdalok, operettek, tánc-slágerek területéről regrutálódik. A komolynak mondható — de nem túlzott igényvel kiválogatható — műdaltermés az összes kiadványok 0,5%-át sem haladja meg. Egyetlen örvendetes pontja e fejezetnek, hogy a népdalkiadványokat és népdalfeldolgozásokat összevetve *aránylag* elég szép eredményről beszélhetünk (az összes kiadvány 2%-án felül!). A népdalfeldolgozások legnagyobb része a körülbelül 10 százalékot képviselő énekkari művek között található meg.

A hangszeres műveknél a helyzet még szomorúbb. A számukra fennmaradó 24 százalékából mintegy 17 százalékot foglalnak le a jazz-zene-kari kiadványok, a további 7 százaléknak pedig tetemes részét szalonzenekari, harmonika, jazz-zongora és hasonló zenedarabok alkotják. (Mellesleg megjegyezhetjük, hogy a jazz-zenekari kiadványok rendszerint nem egyebek, mint szöveges slágerek hangszerelései, így félig-meddig a vokális csoporthoz tartozván, a hangszeres művek fenti arányát erősen kétéssé teszik.) Mint legjellemzőbb adatot, a „Kamarazene“ című alcsoportot emeljük ki, amely összesen 1, azaz egy darab zeneműről számol be.

A fenti *hozzávetőleges* adatokat nem egyszerű feladat kiolvasni a könyvből, mivel csoportosítási módja meglehetősen önkényes. Az egyházzenei művek feltétlenül külön fejezetet érdemeltek volna, míg a filmzene, tánczene, de különösen a népdalok számára külön alcsoportokat kellett volna felállítania. Ezek hiánya eredményezi, hogy az egymástól erősen különböző műfajok közös gyűjtőmedencében keveredtek össze, míg az egymással rokon-színvonalú művek messze elkallódtak egymástól. Ezenfelül minden fejezetben belül ajánlatos lett volna szétválasztani az önálló, sorozati és folyóirat-alakban megjelent termékeket, ebben az esetben a „Kottafolyóiratok“ váratlan felbukkanása sem zavarná meg a csoportosítás általános menetét. A pedagógiai művek szétválasztása csak a vokális művek csoportján belül történt meg. A zenekarféleségek felsorolása minden eddigi konvenciót nélkülöz és indokolatlanul szakítja meg a hangszeres felsorolásának rendjét. Ha el is fogadjuk az összeállító csoportosítási módjának alapján azt a tételt, mely szerint a vonóshangszerek nem húrosak, sőt közöttük elválasztás gyanánt igényelnek helyet a

fúvósok, a húroshangszerek közé telepített „Táncoktatás zongorakísérettel“ című alcsoporttal értetlenül állunk szemben.

A bibliográfia végén található indexek összeállítása helyesnek mondható, kár azonban, hogy a szövegkezdetek útmutatója nem terjed ki az összes dalokra s hogy a „nótakezdek“ alatt népdalkezdeteket is kénytelenek vagyunk érteni. A névmutatónak zenei és nem-zenei részre való osztása gyakorlati szempontból megkönnyíti a kutató dolgát. A könyvben kevés sajtóhiba akad, értelemzavaró sajtóhiba alig található. Az alkalmazott rövidítések legnagyobb része megfelelően konvencionális, ezekről különben a mű elején táblázatot is találunk. VÉCSEY JENŐ.